

KAFKAS İSLAM ORDUSUNUN DAĞISTAN HAREKÂTI VE TÜRK BİRLİKLERİNİN TAHLİYESİ

Öz: Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya'da meydana gelen Bolşevik Devrimi Kafkaslarda yaşayan Türk unsurları da derinden etkilemiştir. XVIII. yüzyılın başlarından itibaren zaten bu bölgedeki halk ile iletişim hâlinde olan Osmanlı Devleti, Bolşevik Devrimi'nin Rusya'da oluşturduğu boşluktan yararlanarak bağımsızlık ilan etmeyi amaçlayan Kuzey Kafkasya halkına destek olmak için harekete geçmiştir. Bu amaçla Kafkas İslam Ordusu oluşturulmuş ve önce Bakü'nün sonrada Kuzey Kafkasya'nın Sovyet-Rus işgalinden kurtarılması için harekete geçilmiştir. 1918 Eylül ayının sonlarından itibaren Derbent ve Petrovsk şehirlerinin alınması için 5'inci Kafkas ve 15'inci Piyade Tümenleri Kafkas İslam Ordusu emrine verildi. Türk birliklerinin ekim ve kasım aylarında büyük kahramanlıklar gösterdiği Derbent, Tarki Dağı ve Petrovsk muharebeleriyle Kuzey Kafkasya'daki Sovyet- Rus işgali sona erdirilmiştir. Ancak Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi gereğince buraları boşaltmak zorunda kalmış ve son Türk birliği 29 Aralık 1918'de Kuzey Kafkasya'dan ayrılmıştır.

Kerime Özden ŞAHİN
(Tarih Uzmanı)

<https://orcid.org/0000-0003-0643-0215>
ozdensahin@gmail.com

Genelkurmay ATASE Daire
Başkanlığı
Ankara, Türkiye

Geliş tarihi:18.04.2019
Kabul tarihi:17.05.2019

Derleme

Anahtar Kelimeler: Kuzey Kafkasya, Derbent, Petrovsk, 5'inci Kafkasya Tümeni, 15'inci Piyade Tümeni, Biçerakov.

CAUCASUS ISLAMIC ARMY IN THE DAGESTAN CAMPAIGN AND THE WITHDRAWAL OF THE TURKISH UNITS

Abstract: Bolshevik Revolution, taken place during the First World War in Russia, deeply affected the Turkish peoples living in the Caucasus. Ottoman State that was in close contact with the peoples living in the region, taking the vacuum created by the Bolshevik Revolution in Russia for granted, took action to help the North Caucasian peoples who were striving for their independence. To this end, the Caucasus Islamic Army was organized, and action was taken first to save Baku then Northern Caucasus from the Soviet-Russian invasion. In order to rescue Derbent and Petrovsk 5th Caucasian and the 15th Infantry Divisions were given to the orders of Caucasus Islam Army as of September 1918. Soviet-Russian invasion was overthrown as a result of the courageous battles conducted in Derbent, on Tarki Mountain, and in Petrovsk during October and November. However, Ottoman State was compelled to withdraw from these regions owing to the stipulations of the Treaty of Moúdhros signed on 30 October, 1918; the last Turkish military unit left Northern Caucasia on 29 December 1918.

Key Words: Northern Caucasia, Derbent, Petrovsk, 5th Caucasian Division, 15th Infantry Division, Bicherakov.

1. Dağıstan Harekâtı Öncesi Bölgede Meydana Gelen Siyasi Gelişmeler

Nüfusunun çoğu Türklerden oluşan ve XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Rusya ile Osmanlı Devleti arasında nüfuz mücadelesine sahne olan Kuzey Kafkasya (Dağıstan)'da halk,¹ 1877-1878 Osmanlı - Rus Harbi'nde Çerkezlerle birlikte ayaklanarak bölgeyi Ruslardan temizlemişse de savaşın Rusya'nın lehine dönmesinden sonra Ruslar Dağıstan ayaklanmasını bastırmışlardır.

1905 İhtilali'nde de Dağıstan'da Rus idaresine karşı yeni bir ayaklanma çıkmış ancak bu ayaklanma da bastırılmıştır.

1917'de patlak veren Rus İhtilali üzerine Dağıstan'da Timurhan Şura'da kurulan millî bir komite, Kafkasya'nın yönetimini ele almış ve Rusları bir süreliğine de olsa yönetimden uzaklaştırmıştır.²

Osmanlı Devleti Bolşevik İhtilali'nden sonra Kafkasya'daki Türk ve Müslüman halkla yakından ilgilenmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda iş başında bulunan İttihat ve Terakki yönetimi bölge halkının ayaklandırılması için faaliyetlerde bulunmuş ve 1917 yılında cemiyetin Kafkasya Şubesi kurulmuştur. Savaşın son yılında Kafkasya Cephesi ayrı bir önem kazanmıştır. Özellikle Enver Paşa Kafkaslar'da Ruslara karşı bir tampon devlet kurmak düşüncesindeydi. Güney Kafkasya Cumhuriyetleri Ermenistan, Gürcistan ve özellikle Azerbaycan meseleleriyle yakından ilgilenen Enver Paşa bölge halkının isteği üzerine Kafkasya'da teşkilatlanma emrini vermiştir.³

Daha sonra 1918'in Nisan ve Mayıs aylarında, Trabzon, Batum ve İstanbul'da Enver Paşa ve diğer Osmanlı yetkilileriyle temaslarda bulunan bir Dağıstan heyeti onlardan yardım sözü almışlardı. Osmanlı Devleti'nin verdiği desteğin de etkisiyle 11 Mayıs 1918'de Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti ilan edilmiş ve Osmanlı Devleti tarafından tanınmıştı.⁴

Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti tarafından tanınması Sovyet-Rusya Hükümetince hiç iyi karşılanmamıştı. Çünkü Rusya, bu gelişmeler karşısında Türk nüfuz ve hâkimiyetinin Kuzey Kafkaslara kadar yayılacağını ve hayati menfaatlerinin zarar göreceğini düşünüyordu. Kuzey Kafkasya'nın Rusya'nın elinden çıkması bütün Kafkasların kaybedilmesi tehlikesini doğuruyordu. Özellikle petrol yatakları bakımından zengin olan Bakü'nün durumu Rusya için çok önemli idi. Bakü petrolü olmaksızın zaten çökmüş olan Sovyet-Rusya ekonomisinin ayakta kalmasına imkân yoktu. Sovyet-Rusya Hariciye Komiseri Çiçerin 30 Mayıs 1918 tarihli bir nota ile bu

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Atı, "Kafkasya Hakkında Erkam", 8 Mart 1918.

² Naci Kır; *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Kafkasya Cephesi, 3 ncü Ordu Harekâtı*, C II, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1993, s.595.

³ Mesut Erşan; "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Kafkasya Siyaseti", Sekizinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yay., Ankara, 2003, s.213.

⁴ Nasır Yüceer; *I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusunun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı*, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yay., Ankara, 1996, s.139. İkdam, "Azerbaycan Dahilinde Neler Olup Bittir", 23 Temmuz 1918.

durumu protesto ettiyse de Osmanlı Devleti bunu dikkate almamıştır.⁵ Diğer yandan Almanya da Osmanlı Devleti'nin tek başına Kafkaslara ve Bakü petrollerine el koymasından çekindiği için Gürcistan üzerinde bazı tertiplere girişerek Osmanlı Devleti'nin Kafkasya üzerinde etkili olmasını önlemeye çalışmıştır. Almanya kendi hegemonyası altında Kuban'a kadar uzanan büyük bir Ukrayna ile Vladikafkas'a kadar uzanan ve Büyük Kafkasya ile sınır bir Gürcistan oluşturmak istiyordu.⁶

Kuzey Kafkasya Hükûmeti ile Osmanlı Devleti arasında 8 Haziran 1918 tarihinde bir dostluk anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Osmanlı Hükûmeti "Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti"ne askerî yardımda bulunmayı ve bu devleti Rus Kazaklarından ve Bolşeviklerden korumayı üstleniyordu.⁷ Batum'da imzalanan bu anlaşmadan sonra Bolşeviklerin Kafkasya'ya saldırılarının artmasıyla Kafkasya'dan İstanbul'a yeni bir heyet gönderilmiştir. 24 Haziran'da İstanbul'a gelen Kafkasya heyeti Sadrazam Talat Paşa ve Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey'le görüştüler. Görüşmeler sonunda Osmanlı Hükûmeti Kuzey Kafkasya'da askerî bir teşkilat oluşturmak üzere harekete geçti. Kuzey Kafkasya için Harbiye Nezareti tarafından 4'üncü Piyade Tümeni ile 1'inci Süvari Tümeni, Miralay Akif Bey'in komutasına verilerek askerî teşkilatlanmanın gerçekleştirilmesi emredildi. Akif Bey karargâhı ile önce Batum'a (26 Haziran) daha sonra da Tiflis üzerinden Gence'ye (28 Temmuz) geldi. Burada Kafkas İslam Ordusu Komutanı Nuri Paşa ile görüşen Kuzey Kafkas Ordusu Komutan Vekili Akif Bey'e emrindeki birliklerin Kafkasya'nın Dağıstan ve Çeçenlerle meskûn bölgelerinde teşkilat yapacağı bildirildi. Bu arada Osmanlı Hükûmeti 12 Ağustos 1918 tarihinde sabık Çanakkale grubu ve 14'üncü Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa'yı⁸ hem "Kuzey Kafkas Komutanı" hem de "Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti nezdinde Osmanlı Hükûmetinin askerî ve siyasi mümessili" olarak atadı. Kuzey Kafkas Komutan Vekili Akif Bey, Kafkasya hakkında ayrıntılı bir rapor hazırlayarak İslam Ordusu Komutanlığına takdim etti. Akif Bey raporunda Kafkasya'da henüz esaslı bir hükûmet kurulamadığını, esaslı bir teşkilat kurmak için önemli miktarda malzeme ve paraya ihtiyaç duyulduğunu şayet yeterli yardım yapılmazsa bu görevden affedilmesini istedi. Bunun üzerine İslam Ordusu Komutanı Nuri Paşa Kuzey Kafkasya Komutanlığına atanan Yusuf İzzet Paşa'nın gelmesine kadar vekâleti Erkâniharp Reisi İsmail Hakkı Bey'in yürüteceğini bildirdi.⁹

⁵ Akdes Nimet Kurat; *Türkiye ve Rusya -XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011, s.487-488.

⁶ Erşan; s.216. Mesut Erşan; *Birinci Dünya Harbi'nde Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya Siyaseti* (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, ATATÜRK İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 1995, s.64.

⁷ Kurat; s.487-488.

⁸ Yusuf İzzet Paşa anılarında Çerkez göçmeni bir aileden gelmesi ve Kafkasya tarihine ait eserler yazmış olmasının böyle bir göreve tayin edilmesine neden olduğunu yazmaktadır. Naci Kır; s.596.

⁹ Erşan; agb., s.217, 218.

Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti kuruluşundan kısa bir süre sonra Kazakların ve Bolşeviklerin hücumuna uğramıştır. 6 Ağustos 1918 tarihinde Bakü yakınlarından harekete geçen Kazak Albayı Lazar Biçerakov'un¹⁰ kuvvetleri Derbent ve Petrovsk¹¹ şehirlerini işgal etmek suretiyle "Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti"ni güneyden tehdit etmiştir.¹²

Bunun yanı sıra Bolşevikler bölgede yoğun bir şekilde faaliyet göstermeye başlamışlar ve Dağıstan'ın can damarı konumunda olan Derbent-Petrovsk (Encikale-Mahaçkale) ve Timurhan Şura şehirleri ile Derbent-Petrovsk demir yolu hattı Bolşeviklerin eline geçmiştir.

Kafkas İslâm Ordusu Komutanı Nuri Paşa Gence'ye geldikten sonra Dağıstan işlerine de el atmış ve Kurmay Yarbay İsmail Hakkı Bey'i, haziran ayında teşkilat yapmak için Kuzey Kafkasya Komutanı olarak Dağıstan'a göndermişti. İsmail Hakkı Bey 21 Haziran 1918'de bütün Kuzey Kafkasya Müslümanlarına hitaben bir beyanname yayımlayarak halkın millî duygularını canlandırmaya çalışmış ancak bir avuç Türk subayının bu şekilde meydana getirmeye çalıştığı millî teşkilât halktan yeteri kadar ilgi görmemiş ve Bolşeviklerle mücadelenin milislerle sürdürülerek başarıya ulaşmanın mümkün olmayacağı anlaşılmıştı. Bu durumda Bolşeviklere karşı ancak düzenli bir Türk birliği ile mücadele edilebilirdi.¹³

2. Kuzey Kafkasya'da Askerî Harekâtın Başlaması

Ağustos ayının ortalarından itibaren Türk kuvvetleri karşısında Bakü Cephesi'nde tutunamayan Albay Biçerakov, kuzeye yönelmiş ve Dağıstan'a girmiştir.

Kafkasya petrol sahasını müttefiklere kaptırmaktan korkan İngilizlerce de desteklenen ve Çarlık rejimi yanlısı olan Biçerakov'un kuvvetleri Derbent ve Petrovsk şehirlerini ele geçirerek "Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti"ni tehdit etmeye başlamışlardı.¹⁴

Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanması ve devlet otoritesinin kurulabilmesi için Dağıstan'ın Biçerakov'un işgalinden kurtarılması gerekiyordu. Kurtarılan Azerbaycan'ın kuzeyden ve denizden

¹⁰ "Hemedan bölgesinde General Baratof kuvvetlerinin dağılması üzerine bu kuvvetlerden 800'ünü toplamış olan Albay Lazar Biçerakov, cesur bir kişi olup aslen Kafkasyalı idi. İngilizler, Biçerakov'un müfrezesiyle Tahrân'daki Kazak Tugayını parayla satın almışlar ve kendilerine hizmet etmelerini sağlamışlardır. Biçerakov, 1918 yılında Osmanlı kuvvetlerinin Kuzey Kafkasya'da gerçekleştirdiği harekâta kendisinin Bolşevik düşmanı olduğunu, Kafkasya'yı Bolşeviklerden kurtaracağını ve daha sonra Rusya'ya gideceğini söyleyerek kuvvetlerimizin teşebbüslerini gevşetmiştir. Sonraki beyanlarından ve hareketlerinden gerçek yüzü anlaşılmıştır." Süleyman İzzet Yeğin; *Birinci Dünya Harbi'nde Azerbaycan ve Dağıstan Muharebelerinde 15. Piyade Tümeni*, Gnkur. ATASE Bşk.İği Yay., Ankara, 2006, s. 53,54.

¹¹ "Dağıstan'da, asıl adı Encikale olan, Hazar Denizi'nin batısında, ülkenin en büyük ve en önemli sanayi, kültür ve liman şehridir. Sovyet egemenliğinden sonra Dağıstan'ın başkenti olan şehre Mahaçkale adı verilmiştir." Yeğin; s.14.

¹² Kurat; s.487, 488.

¹³ Yüceer; s.139-140.

¹⁴ Kurat; s.541.

emniyetinin sağlanması da Dağıstan'ın kurtarılmasıyla mümkün olacaktı. Bu yüzden 20 Eylül 1918'de 5'inci Kafkas ve 15'inci Piyade Tümenleri doğrudan Kafkas İslam Ordusu emrine girdi. 38'inci ve 56'ncı Piyade Alayları ile bir dağ topçu taburundan ve tümene bağlı birliklerden oluşan 15'inci Piyade Tümeni, Derbent ve Petrovsk şehirlerinin alınması için harekât hazırlığına başladı. Tren ile nakledilen tümen Haçmaz'da toplandıktan sonra Derbent'e hareket edilecekti.¹⁵

a. Derbent'in Ele Geçirilmesi

15'inci Piyade Tümeninin Derbent yakınına kadar demir yolu ile nakli uygun görülerek bu demir yolunun gerekli tamirleri yapıncaya kadar bütün vasıtalarından faydalanmak üzere evvela Karabağ'a gidecek birlikler nakledildiğinden 15'inci Tümenin nakline 1 Ekim'de başlandı. İlk kabile Haçmaz İstasyonu'na çıkarılarak diğer kuvvetlerin daha ileriye naklini korumak için Derbent güneyinde Karaçay Suyu'na kadar ileri sürüldü.

15'inci Piyade Tümen birlikleri nakledilirken 38'inci Alayın Bakü'de kalması emredildiğinden bu alayın ileri nakledilmiş olan 3'üncü Taburu geri gönderildi. 4 Ekim'de Haçmaz'a gelen İslam Ordusu Komutanı alayın tekrar tümen emrine verildiğini, Haçmaz Milis Müfrezesinin de tümen emrine girdiğini bildirdi. 4 Ekim akşamı takviyeli 56'ncı Alay Karaçay Suyu güneyinde, tümen karargâhı ve diğer birlikler Araplar ve Bilici istasyonlarına nakledilmekte idiler.

Kuzey Kafkas Ordusu Komutanlığına getirilen Yusuf İzzet Paşa o sırada Batum'da bulunan Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Cumhurreisi Abdülmecit Çernoyef ile birlikte özel bir trenle 5 Ekim 1918'de Bakü'ye gelmişti.

56'ncı Piyade Alayı 5 Ekim'de Derbent'e ilerledi. Şehre yaklaşınca topçu ve makineli tüfek ateşine uğradığı gibi düşmana ait bir zırhlı tren de ilerlemeye başlamıştı. Derbent'teki düşman kuvveti Fransız asıllı Albay Bertrand'ın komutasında olup 800 piyade, 8 makineli tüfek, 5 top ve zırhlı trenden ibaretti.¹⁶ Hazar Denizi'ndeki Kars ve Ardahan gemileri de ateşleri ile savunmaya yardım ediyorlardı. Derbent devamlı olarak kuzeyden yardım almakta idi. Derbent'e taarruz eden iki taburlu 56'ncı Piyade Alayının muharip mevcudu 679 idi. 12 makineli tüfek ve 6 top ile desteklenmekteydi.¹⁷

5 Ekim saat 08.30'dan itibaren Mollakent-İdrabos hattından Derbent üzerine ileri harekâta başlayan 56'ncı Piyade Alayının iki taburu saat 12.20'de Derbent bağları ve Abbasoba hattına kadar ilerlediği hâlde, düşman kuvvetleriyle henüz temas sağlayamamışlardı. Geniş bir cephede savaşıyan Alay, saat 16.30'da Biçerakov'un askerlerini istasyon civarına sürerek Derbent Kalesi ve Kaledeğirmeni denen mevkiyi ele geçirmişti. Hava karardığı için askerler geceyi tutulan mevzilerde geçirmişlerdir. 5 Ekim'de

¹⁵ Kır; s.597.

¹⁶ Fahri Belen; *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi-1918 Yılı Hareketleri*, V. Cilt, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1967, s.190.

¹⁷ Kır; s.600.

cereyan eden çarpışmalarda 56'ncı Piyade Alayından 1 subay ile 28 er yaralanmış, 25 er de şehit olmuştu. Bu muharebede milis süvarileri ağır hareket ettikleri için kendilerinden fazla istifade edilememiştir.

6 Ekim'de 56'ncı Piyade Alayı ile birlikte 38'inci Alay da taarruza katılmıştı. Topçu bataryası, Kazak askerlerin bulunduğu istasyonu ve sahili hedef alacak şekilde mevzilendirilmişti. Topçu ateşiyle etkisiz hâle getirilen düşmanın zırhlı treni muharebeden çekilmek zorunda kalmıştı. Saat 10.00'da 56'ncı Piyade Alayından 3'üncü Bölük, istasyonu ele geçirdi.¹⁸

6-7 Ekim 1918 gecesi düşmanın bir zırhlı treninin, 15'inci Piyade Tümeni mevzisini yarma girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Zırhlı tren geri dönerken bırakmak zorunda kaldığı vagona, cephanesi ile birlikte kullanılabilir bir makineli tüfekle, birisinin kaması alınmış iki top ele geçirildi.

Sekiz makineli tüfek ve dört top ile desteklenen 800 kadar düşman piyadesinin Derbent'i tekrar ele geçirmek maksadı ile 7 Ekim 1918 sabahı 56'ncı Piyade Alayına yaptığı taarruz da püskürtüldü.

15'inci Piyade Tümeni beş günde Bakü'den 210 kilometre kadar uzaklıktaki Derbent'e ilerlemiş ve taarruzla ele geçirmiştir.¹⁹

Alınan esirlerin ifadelerinden, bir kısım kuvvetin gece trenle şehirden kuzeye kaçtığı, bir kısmının ise elbise değiştirerek evlere saklandıkları anlaşılmıştır. 56'ncı Piyade Alayı şehri tarayarak evlerde ve dışarıda yakaladığı askerleri esir etmiş ve öğleye doğru Derbent tamamen ele geçirilerek şehrin belli başlı yerlerine Türk bayrağı çekilmiştir.

Bakü'nün zaptında gösterdiği fedakârlık ve kahramanlığın bir benzerini de Derbent'i ele geçirecek gösteren 56'ncı Alay, kadro mevcudunun çok altına inmiş idi. Biçerakov'un Derbent'i savunmakla görevlendirdiği Albay Bertrand, Fransız asıllı olup Rus ordusunda yetişmişti. Türk birliklerinin Derbent önlerine bu kadar çabuk intikal edebileceğini düşünememiş olacak ki, ileri keşif kolları çıkarmamış, 56'ncı Alay şehir istasyonuna hiçbir direnişle karşılaşmadan 700 metre yaklaşabilmişti. Zırhlı trenin 56'ncı Alaya ateşi ile başlayan Derbent muharebelerinde tedbirsiz davranan ve ihmali görülen Bertrand, Dağıstan İşgal Birlikleri Komutanı Albay Biçerakov'un emriyle tutuklanmıştı.

Nuri Paşa Şark Orduları Grubu Komutanlığı ile 9'uncu Ordu Komutanlığına 7 Ekim'de çektiği telgrafla Derbent'in zapt edildiğini bildirdi.²⁰

b. Derbent'in Kuzeyindeki Muharebeler

15'inci Tümen birlikleri 7 Ekim'e kadar Derbent'in 6 kilometre kuzeyine (Dağna kuzeyi-Kuşa Tepe-Zeydan hattına) ilerlediler. Düşman da Şarbulak-Cam Fabrikası hattına çekilmişti. 56'ncı Alay denizden Kuşa Tepe'ye kadar

¹⁸ Yüceer; s.144.

¹⁹ Kır; s.600.

²⁰ Yüceer; s. 144-145.

olan mevzide, 38'inci Alay da sola kademeli olarak 56'ncı Alayın batısında bulunuyor, süvari bölüğü ve milisler de sol tarafı koruyorlardı.

Düşman Komutanı Biçerakov Derbent'ten çekilen kuvvetini zırhlı tren ve denizdeki savaş gemilerinin ateşi ile takviye ederek 7 Ekim günü saat 11.50'de 56'ncı Alayın soluna taarruz ederek mevzinin bir kısmına girmeye muvaffak oldu ise de ihtiyatta bulunan 38'inci Alayın 2'nci Taburu ile yapılan karşı taarruz neticesinde kesin başarı elde edememiştir.

Bu muharebede ikisi subay 45 asker yaralanmış, 10 er ise şehit olmuştur.²¹

9 Ekim'de sabah saatlerinden itibaren düşmanın Kars ve Ardahan gemileri Derbent'e yaklaşarak bombardımana başlamıştı. Avni İstasyonu kuzeybatı yönünden taarruza geçen Biçerakov, 300 kadar süvarisi ile Derbent'in batısındaki dağa ilerlemek istemişse de taarruz sol kanada 1,5 kilometre kala durdurulmuştur. Saat 14.00'te yine Avni İstasyonu'na ilerlemek isteyen zırhlı trene de topçu ateşiyle karşılık verilmiş ve lokomotif tahrip edilerek düşman birlikleri uzaklaştırılmıştır.

9 Ekim'de cereyan eden bu muharebeler sonunda Türk tarafında 1 subay ile 12 er yaralanmış, 6 er de şehit olmuştur.²²

10 Ekim günü ise düşman Han Mehmet Kale'nin güneyindeki Orta Tepe ile Avni İstasyonu'nun 1,5 kilometre kuzeyindeki hatta bulunmakta idi. Saat 09.00 sularında düşmanın zırhlı treni Han Mehmet Kale civarından taciz ateşlerine devam ederken beş nakliye gemisi ile bir harp gemisinden oluşan düşman filosu Bilici sahili açıklarında beklemekte idi. Öte yandan Kars gemisi ise 56'ncı Alay sahiline kadar ilerleyerek Türk birliklerinin sağ tarafına ve gerilerine on kadar mermi atmıştır. Düşmanın bu taciz atışları sonucunda herhangi bir zayıt olmamış, 25 kadar krupp mermisi sarf edilmiştir.²³

13 Ekim'e kadar önemli bir hareketin görülmediği cephede erken saatlerde düşmanın bir bölük piyade ve bir bölük kadar süvarisi Zeydabey'in bir kilometre kadar doğusundan bu köye taarruz ederek kuzey sırtları ele geçirmiş ise de 24'üncü Süvari Bölüğü ile bir kısım milis süvarileri Kemah'a gönderilmiş ve Kemah Kalesi'nde bulunan 38'inci Alay 3'üncü Taburdan bir piyade takımı ile bir makineli tüfek takımının mevcudu bir bölüğe ulaşmış ve Zeydabey köyü Türk kuvvetlerince işgal edilmiştir. Türk birliklerinin bu karşı taarruzları sonucunda düşmanın zayıtı 8 ölü ve 4 yaralı şeklinde olmuştur. Düşmanın taarruzlarına bu cepheden devam etmesi ihtimaline karşı 38'inci Alay 3'üncü Tabur Kemah'a gönderilmiş ve Mesağı Vadisi'yle Zeydan Vadisi arasında kuvvetlerin işgali ile her iki vadinin emniyet altında bulundurulması emredilmiştir. Kuşa Tepe istikametinde ilerleyen bir takım düşman piyade ve süvarisi şiddetli ateş karşısında bir kayıp vererek kaçmıştır. Sabah saat 10.00 sularında düşmanın iki küçük, üç büyük nakliye gemisi Araplar

²¹ Belen; s.191

²² ATASE Arşivi; BDH, Kls.: 3822, Dos.:17, Fih.: 31-6.

²³ aga.; BDH, Kls.:3822, Dos.:17, Fih.: 31-7, 7a.

Körfezi'ne yanaşarak birkaç mermi attıktan sonra çıkarma yapmak istemiş, buna karşı 38'inci Alay 2'nci Tabur hemen oraya sevk edilmiştir. Saat 14.00'ten itibaren düşmanın top atışları artarak Köse Tepe güneybatısındaki sırtlarda 150-200 kadar piyade ve yaya muharebesine katılmış, 80 kadar süvari ve 6 kadar makineli tüfekten ibaret bir düşman kuvveti 46'nci Taburun sol tarafına taarruz etmiş şiddetli bir muharebeden sonra düşman bir kilometre kadar ilerlemişse de ihtiyatta bulunan 38'inci Alay 1'inci Tabur hemen buraya sevk edilmiş ve düşmanın bu taarruzu durdurulmuştur.²⁴

Muharebede 107'nci Alay 2'nci Tabur Komutanı ile birlikte 2 subay ve 10 er şehit olmuş, 5 subay ile 50 er de yaralanmıştır. Bu çarpışmadan sonra 20 Ekim'e kadar cephede önemli bir hareket olmamış, karşılıklı taciz ateşleri açılarak keşif faaliyetleri sürdürülmüştür.²⁵

c. Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin Resmen İlanı

Derbent'in ele geçirilmesinden sonra kuzeyinde muharebeler devam ederken 12 Ekim 1918 günü Kafkas İslam Ordusu Komutanı Nuri Paşa şehre geldi. 13 Ekim günü Nuri Paşa'nın da katıldığı bir törenle Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti resmen ilan edildi. Abdülmecit Bey'le Nuri ve Yusuf İzzet Paşalar birer konuşma yaptılar. 15'inci Piyade Tümeninin Derbent'in ele geçirilmesinde gösterdiği başarıdan dolayı Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Cumhurreisi Abdülmecit Bey ve Kuzey Kafkasya Komutanı Yusuf İzzet Paşa Tümen Komutanı Yarbay Süleyman İzzet'i kutladılar. Ayrıca 15'inci Piyade Tümeninin karargâhında Cumhurreisi Abdülmecit Çernoyef'in de katıldığı toplantıda büyük fedakârlıklarla ele geçirilen Derbent'in, Derbent Müfrezesi ile elde tutulamayacağı, Biçerakov'un mutlaka Derbent'e taarruz edeceği, bu nedenle 15'inci Piyade Tümeninin bir süre daha Kuzey Kafkasya Komutanlığı emrinde bırakılarak önemli bir mıntika olan Petrovsk'un mutlaka ele geçirilmesi kararlaştırıldı.²⁶

3. Petrovsk Muharebeleri

Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin emniyetini sağlamak için Terek Nehri'ne yakın, eski adıyla Tarki ve yeni adıyla Petrovsk müstahkem mevkinin de Türkler tarafından alınması gerekiyordu.²⁷

Derbent ele geçirilmiş olmasına rağmen düşman kuvveti sarsılamamış, bilakis önemli kuvvetlerle taarruzlar sıklıkla tekrarlanıp durmuştu. Kesin bir mağlubiyete uğratılmadığı takdirde gösterilen fedakârlıklar boşa gidecek, düşmanın direnci ve cesareti de artacaktı. Bu durumda Azerbaycan da tehlikeye düşecek ve nihayet Kafkasya'da sağlanan siyasi vaziyet de sarsılacaktı. Bu nedenle yeni bir askeri harekâta girişmeden evvel Kuzey Kafkasya Hükümeti tarafından Kuzey Kafkasya topraklarının tahliyesi için düşmana bir ültimatol verilmesine karar

²⁴ aga.; BDH, Kls.: 3822, Dos.: 17, Fih.: 31-17.

²⁵ Yüceer; s.147.

²⁶ Erşan; s.107.

²⁷ Kurat; s.541.

verildi.²⁸13 Ekim 1918'de verilen ultiimatomda Derbent ile Petrovsk şehirleri arasındaki arazinin ve Petrovsk şehri ile civarının Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'ne ait olduğu belirtiliyor ve 20 Ekim 1918 tarihine kadar buraların boşaltılması isteniyordu.²⁹

Biçerakov, verilen ultiimatomdaki istek doğrultusunda hiçbir harekette bulunmadığı gibi 16 Ekim'de gönderdiği cevapta, "*Kafkasyalı bir Kazak olduğunu, kendisini memleketinden kovmaya kimsenin hakkı olmadığını*" belirtiyor ve Kuzey Kafkasya Cumhurreisi'ne hitaben de "*Türklerin sizlere hayrı olmaz.*" diyerek Osmanlı Devleti'nin uğradığı mağlubiyetleri haber veriyor ve "*Türkler iki haftaya kadar buraları boşaltacaklardır.*" demek suretiyle anlaşmayı tavsiye ediyordu. Bu cevap Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Hükümetini bir hayli etkilemiş ve düşündürmüştür.

Cumhurreis Abdülmecit Çernoyef'in Albay Biçerakov'dan Dağıstan'ı boşaltması yolundaki isteği reddedilmesine rağmen ultiimatomun bitim tarihi olan 20 Ekim tarihine kadar taarruza geçilmedi. 20 Ekim'de sabaha karşı başlayacak taarruz öncesinde Derbent Müfrezesinin de katılması ile 15'inci Tümenin kuruluşu; 38'inci Alay "3 tabur", 56'ncı Alay "2 tabur", 107'nci Alay "3 tabur", 13'üncü Alayın 46'ncı Taburu, topçu alayı "1 sahra, 1 kudretli dağ, 2 dağ bataryası" 42'nci Süvari Bölüğü, milis süvari bölüğü telgraf takımı, sıhhiye bölüğü ve zırhlı tren şeklinde idi.

Bunlardan başka Derbent'e bir milis taburu ile dört makineli tüfek ve iki toptan ibaret Derbent Müfrezesi gelmişti.

1.000 kadar milis kuvveti de 15'inci Piyade Tümeni ile birlikte harekete katılmak üzere Yarbay Kemal komutasında Lâvaşi'de toplanmıştı. Timurhan Şura'daki düşman karşısında da millî kuvvetler bulunuyordu.

Kuzey Kafkas Ordusu Komutanı, düşmanı kuşatarak imha etmek maksadı ile iki grup meydana getirdi: Cephe Grubu Yarbay Fazıl komutasında 107'nci Alayın 2 taburu, 13'üncü Alayın 46'ncı taburu, 1 dağ bataryası, 1 sahra topçu takımı, 1 zırhlı trenden oluşurken; Kuşatma Grubu, 15'inci Tümen Komutanı Yarbay Süleyman İzzet emrinde 56'nci Alay "2 tabur", 38'inci Alayın 1'inci Taburu, 1 kudretli ve bir Krupp dağ bataryasından oluşuyordu.

Süvari bölükleri kuşatma grubunun ilerisinde bulunacaklar, milis taburu da Derbent sahilini muhafaza edecektir. Lavaşî'de toplanan milis kuvvetine de Paraul üzerinden düşman gerisine saldırmak görevi verilmiş ise de bu kuvvet Petrovsk'a varıncaya kadar tesir gösterememiştir.

Kuşatma Grubu Zeydan kuzeyindeki süvari perdesi arkasında 19/20 Ekim gecesi Kemah etrafında toplandı. Bu gruba (Zeydan-Kocuk) üzerinden Gemikent'e ilerleyerek Han Mehmet Kale'de bulunması muhtemel olan düşmanın büyük kısmının gerisine çıkmak görevi verildi. Derbent kuzeyinde

²⁸ Erşan; s.108.

²⁹ Kır; s.602.

bulunan Cephe Grubu da demir yolu boyunca kuzeye doğru ilerleyerek karşısındaki düşman kuvvetini taarruzla tespit edecekti.³⁰

Bu esasa göre 20 Ekim günü saat 07.45'te ileri harekât başladı. Kuzey Kafkas Ordusu Komutanı Yusuf İzzet Paşa, Cephe Grubu ile beraber hareket etmekteydi. Taarruz kolları ilerlemekte iken saat 11.45'te Albay Biçerakov'dan arazi boşaltılmasının bir hükûmet meselesi olduğunu ve araziye boşaltamayacağını, bu hususta Kuzey Kafkasya Hükûmeti Cumhurreisi Çernoyef ile konuşması gerektiğini belirten bir cevap gelmiştir.

Cephe Grubu (107'nci Kafkas Alayı) kıyıya yakın, düz ve açık arazide ilerlemekteydi. Karşısındaki düşmanın savunmada direnmesi ve düşman zırhlı trenlerinin ateş muharebesi sonunda Türk birlikleri çekilmek zorunda kaldı.

Yusuf İzzet Paşa, Cephe Grubunun zayıflığını azaltmak maksadı ile gruba hareketini yavaşlatması emrini verdi. Grup öğleye kadar ancak Ağni'ye varabildi.

Yolun çok kötü ve bazı yerlerde patikadan ibaret olması, arazinin dağlık ve ormanlık olması nedenleriyle Kuşatma Grubunun ilerlemesi de ağır olmaktadır.

Kuşatılma tehlikesine gireceğini sezen düşman, cephesinden de esaslı bir baskı görmediğinden serbestçe çekilme olanağı bulmuştur.

Han Mehmet Kale'den çekilen ve 1.000 kadar piyade ile 250 kadar süvari, zırhlı tren ve altı toptan oluşturduğu öğrenilen düşman kuvveti kaçırılmış, imha edilememiştir.

Düşman Velikent civarında toplanan kuvvetini kaçırabilmek için trenle getirdiği 500 kadar piyadeyi Camikent'e indirerek, saat 15.30'da burayı işgal etmiş olan 42'nci Süvari Bölüğü ile muharebe etmekte iken yetişen 38'inci Piyade Alayının da muharebeye katılması sonunda düşman trenle getirdiği bu kuvveti tekrar trenle kuzeye götürmüştür.³¹

20 Ekim gecesi herhangi bir çatışma olmamış, 21 Ekim ise çok yorulmuş olan askerin istirahat etmesiyle geçmiştir. 22 Ekim harekâtında mevcut grup tertiplenmesinde herhangi bir değişiklik yapılmayarak soğuk, sisli ve yağmurlu bir havada yürüyüşe geçilmiştir.³² Grubun hareketi çok dikkate şayan ve zorluk içinde gerçekleşti. 107'nci Piyade Alayı şafakla beraber harekete hazırlanırken düşmanın zırhlı treni, muharebe ileri karakollarının, 200-300 metre mesafesine kadar sokulmuş, aynı zamanda iki zırhlı; denizde alayın bulunduğu kıyının yanında belirmişti. Fakat düşmanın başka kuvvetleri ile temas yoktu. Bugün geçilecek arazi düzdü. Dolayısıyla Alay, bu iki ateş unsurunun tesiri altında hareket etmek zorunda idi.

³⁰ Belen; s.193.

³¹ Kır; s.605.

³² Yüceer; s.150.

Düşman donanmasına karşı yapılacak fazla bir şey yoktu. Çünkü Türk birliklerinin ellerindeki toplarla bu gemilere karşı etkili bir atış yapmaları mümkün değildi. Dolayısıyla deniz ateşinin tesirine katlanmaktan güzergâhta tesadüf edilecek sütrelere³³ yararlanmaktan başka çare yoktu.

Muharebeye başlamak için ilk önce zırhlı treni uzaklaştırmak gerekiyordu. 20 Ekim Muharebesi'nde bu trenin gösterdiği ateş hâkimiyeti Türk birlikleri üzerinde etkili olmuştu. Bunun için Alay Komutanı sabahın alaca karanlığından ve fundalıklardan istifade ederek iki dağ topunu ileri sürdü ve bu topları zırhlı trenin 500 metre yakınına kadar yaklaştırdı.

Zırhlı trene karşı alınan önlem şöyle idi:

- 1- En önde bir dağ topçu takımı (iki top),
- 2- Öncü büyük kısmın nihayetinde seri sahra topçu takımı.

Zırhlı tren, Türk birlikleriyle temasını muhafaza ediyordu. Bunun için önce dağ topları derhâl mevziye girerek ateş açıyor, o zamana kadar sahra topu yaklaşıyor, ondan sonra da ateş açıyordu.³⁴

Türk topçusunun şiddetli ateşine maruz kalan zırhlı tren isabet alarak 107'nci Alay cephesinden süratle uzaklaşmıştı. Bununla birlikte zırhlı trenle temas kaybedilmemiştir ve böylece 107'nci Alay ilerleyişine devam etmişti.³⁵

Daha uzun ve arızalı bir istikamet takip eden 15'inci Piyade Tümen grubu henüz geride idi. Top seslerinden bu tümenin cephesinde muharebe olduğu anlaşılıyordu. Bu durumda alay çok ilerlemiş ve sol yanına bir bölük piyade çıkarmaya mecbur olmuştu. Bu bölük hem alayın sol yanını koruyacak hem de 15'inci Piyade Tümeni ile irtibat tesis edecekti.

Düşman Komutanı "Altı bölük ile taarruz edilmesini ve ilk önce bu bölüklerin, demir yolunun hemen doğusundaki sırtlarda hazırlık mevzisine girmelerini" emretmişti. Alay, bu durumu öğrenir öğrenmez toplarını sözü edilen sırtlara yöneltmiş, mesafeleri tahmin etmiş ve düşman görünür görünmez ateş açmak üzere hazırlanmıştı.

Bir süre sonra belirtilen sırtlardan şiddetli ve tesirli bir ateş altına alınan düşman kuvvetleri durmaya hatta çekilmeye mecbur kalmışlardı. Böylece bir çeşit imha ateşi yapılmış ve düşman taarruzu engellenmişti. Düşmanın solda görünen süvarisi de bu tarafa gönderilmiş olan bölüğün ve cepheden yapılan topçu ateşinin etkisi ile çekilmeye mecbur oldu. Fakat donanma ve zırhlı trenin ateşi devam etmiştir.

15'inci Piyade Tümeni, 22 Ekim'de Haşya doğusunda da düşmanın bir iki bölük kadar bir süvarisi ile karşılaşmış, 107'nci Süvari Alayının

³³ Bir mevziyi, düşman gözetlemesinden ve yatak yollu silahların ateşinden saklayan dikine yüksekliktir.

³⁴ İsmail Berkuk; *Büyük Harpte Şimali Kafkasya'daki Faaliyetlerimiz ve 15. Fırkanın Harekâtı ve Muharebeleri*, 93 Sayılı Askerî Mecmua'nın 35 Sayılı Tarih Kısmı, İstanbul Askerî Matbaa, 1934, s. 84.

³⁵ Yüceer; s. 150.

ilerlemesi ile bu bölükler geri çekilmiş ve esaslı bir direnişle karşılaşmadan yürüyüşüne devam eden Tümen, Kayakent hizalarına kadar gelmişti.

YeniBoynak civarında karşılaşılan bir düşman direnişi de kırılarak Boynak İstasyonu'nun güneyi işgal edilmiştir.

42'nci Süvari Bölüğü ise Gubden güneyinde rastladığı düşman süvari kıtasını atlı hücum ile püskürtmüş ve düşmandan; koşulu iki top ve bir cephaneye arabası almıştır. Müteakiben Boynak İstasyonu'nu da hücum ile işgal etmiştir.³⁶

Saat 16.00'da, Boynak İstasyonu-Boynak köyünün güney sırtları ve 1844 rakımlı Şeradağı tamamen işgal edilmişti. Süvari bölüğü düşmanın iki takım kadar piyadesiyle 30 kadar süvarisine Boynak'ın batı sırtlarında rastlayarak muharebeye girmiş ve bu düşman kuvvetini püskürterek Boynak köyünü batıdan işgal etmişti.

Bu muharebelerde bir asker şehit olurken bir asker de yaralanmıştır. Söylentilere göre düşman komutanı Biçerakov da gerek Kayakent gerekse de Boynak muharebelerinde bizzat bulunmuş ve hafif şekilde yaralanmıştır. Tümen karargâhı bu geceyi YeniBoynak'ta geçirmiştir.³⁷

23-25 Ekim günlerinde esaslı bir harekette bulunulmayarak asker istirahat etmiştir. Bu arada erzak ve cephaneye ikmal edilmiş ve daha sonraki hareketler için hazırlık yapılmıştır.

24 Ekim'de düşmanın asıl kuvvetleri ile Manas Suyu'nun kuzeyinde olduğu öğrenilmiştir.

Bazı birlikler geride kalmış olduğundan durumu düzeltmek ve düşman asıl kuvvetlerinin bulunduğu Manas Suyu'na biraz daha yaklaşmış olmak için 15'inci Piyade Tümen Komutanı, 24 Ekim 1918 öğleden önce birlikleri harekete geçirerek 107'nci Kafkas Alayı ve 38'inci Piyade Alayı ile 66 rakımlı tepe-Boynak köyünün iki kilometre kuzeyindeki sırtları işgal etti. 56'ncı Piyade Alayı ve Tümen karargâhı Boynak köyünde idi.

Kuzey Kafkas Ordusu Komutanlığının emri ile 42'nci Süvari Bölüğü ve millî süvarilerden üç bölüklü bir süvari alayı meydana getirildi. Bölükler 10 nizamiye ve 30 milisten oluşmaktaydı. Süvari Alayı, 15'inci Piyade Tümen Komutanı emrinde idi.

15'inci Piyade Tümeni Komutanı, başka bir emir almadığı takdirde, 26 Ekim 1918 günü Manas Suyu güneyinde Manas İstasyonu-Karabudakkent -2250 rakımlı Aygırbaş Tepesi hattını ele geçirmek amacıyla ilerlemeyi düşünüyordu.

Kuzey Kafkas Ordusu Komutanı'nın kararı da aynı olmakla beraber bir kısım kuvvetle Manas Suyu kuzeyindeki 1224 rakımlı tepenin ve Manas Köprüsü'nün sağlam olarak ele geçirilmesini istemekteydi. Ayrıca Ordu

³⁶ Berkuk; s.83-85.

³⁷ Süleyman İzzet Yeğin; *Birinci Dünya Harbi'nde Azerbaycan ve Dağıstan Muharebelerinde 15. Piyade Tümeni*, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yay., Ankara, 2006, s.138-139.

Komutanı bu tepenin elde tutulmasını, Manas Suyu güneyine yanan tümenin büyük kısmının Karabudakkent'e gelen yollar üzerinde bulundurulmasını, ikinci bir emre kadar büyük ağırlıkların Manas Suyu kuzeyine geçirilmemesini ve Süvari Alayının Petrovsk güneyindeki Çerkezözen Suyu'na hâkim 1675 rakımlı Kunaburbaş-2087 rakımlı Taraksınbaş hattını tutmasını emretmekteydi. 120 mevcutlu Süvari Alayına, yaklaşık 40 kilometrelik bir cephenin keşif ve gözetlemesi görevi verilmişti.³⁸

26 Ekim 1918 sabah saat 07.00'da ilerlemeye başlayan ve Petrovsk'a 30 kilometre kadar yaklaşmış bulunan 15'inci Piyade Tümenin durumu şöyleydi: 107'nci Alay Manas İstasyonu-Boynak-Karabudakkent yolu civarındaki 1214 rakımlı tepe hattında, 38'inci Alay 107'nci Alayın sol tarafından Karabudak batısındaki Aygırbaş ve 2250 rakımlı tepenin kuzey eteklerine kadar olan hatta, 56'ncı Alay tümen ihtiyatı olarak Karabudakkent'in batısında, kudretli dağ bataryası da 56'ncı Alay ile beraber ihtiyatta olmak üzere konuşlanmıştı. Bir Krupp dağ bataryası ile sahra takımı da 107'nci ve 38'inci Alay gerisinde idi.

Bu arada Kuzey Kafkas Ordusu 25-26 Ekim günü 15'inci Piyade tümenin süratle Batum'a hareket ettirilmesi emrini aldı. Yusuf İzzet Paşa beş taburu ile Kuzey Kafkasya'da bulunan 15'inci Piyade Tümenin yerine daha yakında Azerbaycan'da bulunan 5'inci Kafkas Tümenin gönderilmesini önerdi.

Bu emre rağmen 15'inci Piyade Tümeni Petrovsk'un on kilometre kadar güneyine ilerledi. Şehir Türk birlikleri tarafından kuşatıldı. Kuzey Kafkasya'nın önemli merkezlerinden Timurhan Şura da millî kuvvetler tarafından ele geçirildi.

Bu arada Petrovsk'un iki kilometre kadar çevresinde tel engellerle korunan bir savunma hattı oluşturulmuş ve şehrin içinde de savunma hazırlıkları devam etmiştir. Petrovsk'u sonuna kadar savunmaya kararlı olan Biçerakov, halkın şehrin teslim edilmesi isteğini de reddetmiştir.

Petrovsk'u savunan düşman kuvvetleri her ne kadar muhtelif milletlerden meydana gelmişse de gayet iyi tanzim edilmiş ve teşkilatlandırılmıştı. Piyade bölüklerinde beş subayla 180 er ve iki makineli tüfek vardı. Biçerakov'un karargâhı ise liman yakınlarındaki vagonlardı. Petrovsk'ta sıtma ve açlık çoğalmıştı. Yüz kadar vapurun sahile yavaşmış durumda görülmesi Petrovsk savunma kuvvetlerinin gerektiğinde kaçmaya hazırlıklı olduklarını göstermekteydi.

Petrovsk'u kuşatan 15'inci Piyade Tümeni ve emrindeki kuvvetler 1792 muharip piyade ile 170 süvari 40 makineli tüfek ve 13 toptan oluşuyordu. Tabur mevcutları 140-225 muharip arasındaydı. Kemal Bey Müfrezesi 150 milis süvari ve 600 milis piyadeden ibaret toplam 750 kişi idi.³⁹

³⁸ Kır; s.609.

³⁹ Erşan; s.119-120.

Petrovsk'a taarruzda 15'inci Piyade Tümen topçusu, menzili bakımından yeterli görülmediğinden Bakü'de Kafkas İslam Ordusu Komutanlığı emrindeki 10,5'lik dağ obüsünün tümen emrine verilmesi istendi. 10,5'lik dağ obüs bataryası ancak 6 Kasım 1918'de tümen bölgesinde mevzilenebildi.

Bakü civarından Balaçari'den Petrovsk yakınına kadar yaklaşık 300 kilometrelik bir mesafeyi, bir ay kadar bir zaman içinde muharebeler yaparak ilerleyen 15'inci Piyade Tümeni, teşkil edilmekte olan Kuzey Kafkas Kolordusunun 1'inci Süvari Tümeni ile 4'üncü Piyade Tümeninden hiçbir surette yardım görmedi.⁴⁰

27 Ekim'de Petrovsk'u kuşatarak Tarki-Atlıboyun hattına kadar ilerleyen 15'inci Piyade Tümeni, 4 Kasım tarihine kadar bu hatta kaldı. Yapılan keşiflerden Biçerakov kuvvetlerinin, Tarki Dağı ile Hazar Denizi arasında kalan ovayı çeşitli engellerle iyice tahkim ettikleri anlaşıldı. Aynı zamanda bu cepheye 15 top mevzilendirilmiş olup zırhlı tren ve zırhlı otomobiller de böyle düz bir arazide yapılacak taarruza karşı Biçerakov kuvvetlerinin başarıyla kullanabilecekleri etkili silahlardı. Ovadan Petrovsk'a yapılacak taarruzda 15'inci Piyade Tümeninin sağ kanadı denizden savaş gemilerinin ateşine rahatlıkla maruz kalabilirdi. Bu şartlar altında Petrovsk'a ovadan yapılacak bir taarruzun başarı şansı yok denecek kadar azdı. Bu sebeple Kuzey Kafkas Komutanlığı taarruzun Ağaçağıl'dan Tarki Dağı istikametine yapılmasına karar verdi. Bu planlamaya göre 15'inci Piyade Tümeni taarruz çıkış hattı olan Ağaçağıl'dan hareket ederek 2.362 rakımlı tepe ile 1.579 rakımlı tepe arasındaki gedikten geçerek Petrovsk'u ele geçirecekti. Taarruzun yapılacağı mevki çıkılamayacak kadar sarp olmamasına rağmen en büyük güçlük bütün arazinin sık ve dikenli fundalıklarla örtülü olmasıydı. Öyle ki bazı yerlerde fundalıklar tamamen hareketi önleyecek derecede tabii engel teşkil etmekteydi.

Dağıstan'da büyük fedakârlıklarla sürdürülen bu harekâtla Petrovsk kurtarılmaya çalışılırken İstanbul'da önemli siyasi gelişmeler meydana gelmişti. 8 Ekim 1918'de İttihat ve Terakki Partisi iktidardan çekilmek zorunda kalmış, yeni hükümeti Ahmet İzzet Paşa kurmuştu. Ahmet İzzet Paşa Kabinesinin ilk icraatı ise Osmanlı Devleti açısından savaşı sona erdiren Mondros Mütarekesi'ni imzalamak olmuştu. Mütareke'nin imzalandığı günlerde Suriye Cephesi tamamen çökmüş, Şam, Hama, Halep, Hatay İngilizlerin eline geçmişti. Bu durumu fırsat bilen Albay Biçerakov Türk askerinin moralini bozmak ve onları savaştan soğutmak için: "Barış yapıldı daha niye savaşıyorsunuz?" mealinde Türkçe ve Arapça bildiriler hazırlatmıştı. Bu bildirilerden 107'nci Alay dışında kalan birlikler pek etkilenmemiş olmasına rağmen büyük kısmı Iraklı olan 107'nci Alay subay ve erleri üzerinde savaşıma şevki açısından kötü bir etki bırakmıştı.⁴¹

⁴⁰ Kır; s.611.

⁴¹ Yüceer; s.152-153.

a. Petrovsk'a Taarruz Hazırlıkları ve Tarki Dağı'nın Ele Geçirilmesi

15'inci Piyade Tümeni Komutanı, düşman ve arazi durumuna göre taarruzun, sıklet merkezi ile 2.006 rakımlı tepeden Tarki köy istikametinde yapılması; piyade, topçu ve makineli tüfekle takviye edilecek Kemal Bey Müfrezesinin 15'inci Piyade Tümeninin taarruzundan bir gün evvel ve öğleyn 15'inci Piyade Tümeninin kuzeyinden, Atlıboyun-Petrovsk yolu iki tarafında taarruzla düşmanın dikkatinin bu yöne çevrilmesi düşüncesinde idi.

Petrovsk'a taarruz tarihi henüz saptanmamıştı. Birlikler dinlenmekte ve düşmanın Petrovsk'u boşalttığı haberi alınınca hemen harekete hazır bulunmakta idi.

Kuzey Kafkas Ordusu Komutanı Yusuf İzzet Paşa, 28 Ekim 1918'de Biçerakov'a hitaben yazılmış ve imzalanmış bir mektubu, 15'inci Piyade Tümeni Komutanı'na gönderdi. 24 saat içinde Petrovsk'un boşaltılması ve 30 Ekim 1918 saat 08.00'e kadar bir mektup alınmadığı takdirde Petrovsk'a taarruz edileceğini içeren bu mektup, 29 Ekim 1918 saat 15.00'te Ağaçağıllı bir köylü vasıtası ile Biçerakov kuvvetlerine gönderildi. Bu sıralarda kanatlarından bir taarruz bekleyen düşman, zaman zaman buralardan keşif taarruzları yapmaktaydı.

30 Ekim 1918'de Atlıboyun köyünde Yusuf İzzet Paşa, Kuzey Kafkasya Cumhurreisi ve 15'inci Piyade Tümen Komutanı toplandı. Bu toplantıda bir durum değerlendirmesi yapıldı ve 15'inci Piyade Tümeni Komutanı'nın Petrovsk'a taarruz harekât planı önerisi kabul edildi.

Süvari Alayı ile Kemal Bey Müfrezesi ve Albay Şükrü Bey kuvvetleriyle (4'üncü Kuzey Kafkas Piyade Tümeni) Kemal Bey Müfrezesi ve 15'inci Piyade Tümeninden iki piyade bölüğünden oluşan (1.150 süvari, 1.680 piyade -bunun 130'u 107'nci Kafkas Alayından verilecek iki bölük- yedi makineli tüfek ve 11 top) 1'inci Süvari Tümen Komutanı Albay Akif Bey komutasındaki "Akif Bey Tümeni", kuzeyden Timurhan Şura-Petrovsk yolu ile Petrovsk-Viladikafkasya demir yolu arasından taarruz ederken 15'inci Piyade Tümeni (20 milis süvari, 250'si milis olmak üzere 1.957 muharip piyade, 40 makineli tüfek ve 13 top) deniz ile 2.362 rakımlı Tarki Dağı arasındaki bölgeden, sıklet merkezi ile 1.579 rakımlı tepe-Tarki köyü istikametinde taarruz edecekti.

Akif Bey Tümeninin (Dağıstan Müfrezesinin) 15'inci Piyade Tümeninden evvel taarruzunu, Yusuf İzzet Paşa uygun bulmadı. Milislerin muharebe gücü ile disiplinine güvenemeyen Yusuf İzzet Paşa, bunların düşmanın ilk topçu ateşi ile dağılacağı korkusunda olduğundan Akif Bey Tümenine, 15'inci Piyade Tümeninden sonra taarruzla, Petrovsk'tan kuzeye giden demir yolunu mutlaka keserek Petrovsk'un kuzeyle bağlantısını engelleme görevi verildi.

4 Kasım 1918'de Atlıboyun'da toplanan komutanlar 5 Kasım 1918'de Petrovsk'a taarruza karar verdiler. 15'inci Piyade Tümeni, 4-5 Kasım 1918 gece yarısı, Akif Bey Tümeni (Dağıstan Müfrezesi) ise 5 Kasım 1918 saat 05.00'te taarruz edecekti.

Yusuf İzzet Paşa, 5 Kasım 1918'de yapılacak taarruzun başarı ile ilerlemesi hâlinde, aynı gün taarruza devamlı Petrovsk'a girmeyi düşünmemekteydi ve 15'inci Piyade Tümeninin Petrovsk'un dört kilometre kadar batısında mevzilenerek bir karşı taarruza tedbirli bulunulmasını emretmişti.

Yusuf İzzet Paşa, düşmanın Petrovsk'u çevresindeki tahkimli mevzilerde inatla savunacağı kanısı ile buraya duruma göre, yeni bir taarruz düzeni ile ilerlemeyi gerekli görerek 15'inci Piyade Tümenini Petrovsk'un dört kilometre kadar batısında durdurmayı uygun bulmuştu. 10,5'lik obüs bataryası mevzisi hazırlanmış fakat batarya henüz gelmemişti.⁴²

b. Taarruz

Havanın yağmurlu, rüzgârlı ve soğuk, arazinin çamurlu olduğu, insanların ve hayvanların güçlkle yürüyebildiği 4 Kasım günü Yarıbay Süleyman İzzet, komuta kademesi ile saat 20.00'de 2.006 rakımlı Teyiksolgan Tepesi'ne zorlukla ve yaya olarak gitmek zorunda kaldı. 15'inci Piyade Tümeninin 5 Kasım'da Tarki Dağı'nı işgal etmesi emredilmişse de toplama bölgelerinden ileri yavaşmadaki zorluk ve sis yüzünden asıl taarruz grubunu oluşturan 56'ncı Piyade Alayı emredilen saatte baskın yapamamıştır. Piyade ateşi 05.30'da, destek topçusu ise sis nedeni ile ancak 06.30'da, destek ateşine başlayabilmiştir. 56'ncı Piyade Alayı 1'inci Taburu ile 07.15'te 2.362 rakımlı tepeyi, diğer taburu ise saat 11.00'de Gedik'i zapt etti. Mürettep Alayı da saat 13.00'te 1.549 rakımlı tepeyi işgal etti. Bir esir subayın ifadesine göre Tarki Dağı'nı savunan Biçerakov kuvvetlerinin sayısı en az 1.500 piyade idi. Düşmanın toplam kuvveti ise 15 top ile desteklenen 4.000 kadar piyadeden oluşuyordu. Buna karşılık 15'inci Piyade Tümeninin Tarki Dağı'na taarruz eden kuvveti, beş yüzü 56'ncı Piyade Alayından olmak üzere 800-900 kadar muharip piyadeden ibaretti.⁴³

56'ncı Alay ile Mürettep Alayı zapt edilen bu tepelerde savunmalarını güçlendirmeye çalıştıkları sırada, Biçerakov kuvvetleri 1.579 rakımlı tepeye karşı bir taarruz başlatmışlardı. Bu taarruza Hazar Denizi'nde bulunan iki savaş gemisi ve Petrovsk Elektrik Santrali civarında konuşlandırılan uzun menzilli toplar da yoğun bir ateşle destek sağlamıştı. Bu ani taarruz karşısında 1.579 rakımlı tepeyi savunan Mürettep Alayı, mevzilerini terk ederek Ağaçaçıl istikametine doğru dağınık bir vaziyette çekilmeye başlamıştı. Bu çekiliş 56'ncı Alay 2'nci Taburu zor durumda bırakmış ve tabur taarruz eden kuvvetlerin yan ateşine hedef olmuştu. Şiddetle devam eden muharebede 2'nci Tabur son bomba ve kurşununu attıktan sonra oldukça fazla zayıf vererek çekilmek zorunda kalmıştı. Bu çarpışmada; Çanakkale, Romanya, Bakü ve Derbent muharebelerinde kendilerini kanıtlayan Sabri ve Aziz adlı iki bölük komutanı atılan bir bombanın etkisiyle şehit olmuşlardı. Mürettep Alayın 1.579 rakımlı tepeyi ve 56'ncı Alay 2'nci Taburunun Tarki Dağı gediğini terk etmek zorunda kalmalarına rağmen, 56'ncı Alay 1'inci Tabur 2.363 rakımlı tepeyi büyük bir kahramanlık ve cesaret

⁴² Kır; s.612-613.

⁴³ Erşan; s.124.

sergileyerek yoğun baskı ve ateş altında bulunmasına rağmen terk etmemiştir.⁴⁴

Alay komutanları kaybedilen yerlerin yeniden zapt edilmesi konusunda ümitsizliğe kapılmalarına rağmen başından beri muharebeyi başarıyla sevk ve idare eden 15'inci Piyade Tümen Komutanı Yarbay Süleyman İzzet Bey, saat 14.00'te verdiği kesin emirle 38'inci Piyade Alayı bir taburu ile 2.362 rakımlı tepeyi takviye etti. Akşama kadar 1.579 rakımlı tepe de Ağaçaçıl'da toplanan Mürettep Alayca geri alındı. Gediği geri alan 38'inci Piyade Alayının 2'nci Taburu, üç makineli tüfekle bir bomba topunu ikinci defa düşmandan aldı.

6 Kasım 1918'de beklenen 10,5'lik dağ obüs bataryası gelmiş ve hazırlanarak mevzisine girmiştir. 15'inci Piyade Tümeni Komutanı, cephe durumunu düzelterek düşmanı ovaya atmak ve daha güvenli bir arazi kesimine yerleşmek maksadı ile taarruza devam kararı vermişti. Saat 10.30'da taarruz başladı. 107'nci Kafkas Alayı (Çerkezözen Müfrezesi) Çerkezözen Deresi'nin 3 kilometre kuzeyine kadar ilerledi. Düşman ovaya atıldı. Birliklere de buldukları hatta tahkim ve savunmaları emredildi. Mürettep Alay, 107'nci Kafkas Alayı emrine verildi.

6 Kasım günü cereyan eden muharebede düşmandan dört makineli tüfek alınmıştı. Tabur mevcutları çok azaldı. Örneğin, 107'nci Kafkas Alayı 1'nci Taburu 80, 56'nci Piyade Alayının 2'nci Taburu 140 muharip mevcutlukta idi. İki gün devam eden muharebede 15'inci Piyade Tümeni subay ve erlerinin önemli bir kısmını kaybetmişti. Tümen Komutanı Süleyman İzzet Bey'in de sol ayağından yaralandığı bu muharebelerde beş subay şehit, 14 subay yaralı (ikisi tabur komutanı), 113 er şehit, 318 er yaralı ve 10 er kayıp olmak üzere 1.957 muharip mevcutlukta 15'inci Piyade Tümeninin er zayiatı toplam 441'di.⁴⁵

Türklerin bu ağır kayıplarına karşı Biçerakov kuvvetleri de Tarki Dağı'ndan ümidini keserek bozgun hâlinde Petrovsk'a çekilmişlerdi. Türk birlikleri cephede hâkimiyeti ele geçirdiklerinden artık Petrovsk'un zapt edilmesi son derece kolaylaşmıştı.

c. Petrovsk'un Ele Geçirilmesi

7 Kasım 1918 sabahından itibaren düşman, Tarki Dağı kuzeyindeki mevzilerinden çekilerek ovadaki hazırlanmış mevzilerine yerleşti.

140 Çeçen süvarisi ile takviye edilen sağ kanattaki Süvari Bölüğüne denize kadar olan sahanın elde bulundurulması görevi verildi.

15'inci Piyade Tümeninin hâlihazır durumu, süratli bir ileri harekete müsait değildi. Petrovsk'a ilerlemek için mümkün olduğu kadar ileride ve toplu hâlde bulunmak gerekiyordu.

15'inci Piyade Tümeni, Tarki köyü kuzeyine sürdüğü kuvvetli emniyet postalarının emniyet perdesi gerisinde, akşam saatlerine kadar şu tertibatı aldı:

Düşmanın herhangi bir karşı taarruzunda 1.579 rakımlı tepenin mutlaka elde bulundurulması çok mühim olduğundan 107'nci Kafkas Alayından iki piyade bölüğü milislerle takviye edilerek 1.579 rakımlı tepede

⁴⁴ Yüceer; s.154.

⁴⁵ Kır; s.616.

mevzide bırakılarak 107'nci Kafkas Alayı Tarki köyü güneydoğusunda, 38'inci Piyade Alayı Tarki köyü güneybatısında, tümen ihtiyatı 56'ncı Piyade Alayı (kendi iki taburu ile 107'nci Kafkas Alayının 1'inci Taburu) Tarki köyü güneyinde toplanmıştı. Tümen topçusu Tarki Dağı'nda mevzide, ağırlıklar Ağaçaçıl'a alınmaktadır. Cephede düşmanla temas kesilmiştir. Petrovsk'un teslimi müzakereleri devam etmekteydi.

8 Kasım 1918 sabahı, içinde iki ulema, Demir Yolu Müdürü ve Petrovsk Liman Müdürü'nün de olduğu 10 kişilik bir heyet 38'inci Piyade Alay Komutanı'na müracaatla, Biçerakov'un Petrovsk'u terk ettiğini ve ahalinin yağmaya başladığını, şehirde düzeni sağlamak üzere bir birliğin gönderilmesini istediler.⁴⁶

Bunun üzerine Süleyman İzzet Bey, kendisi yaralı olduğu için 15'inci Piyade Tümenini 38'inci Alay Komutanı Fahrî Albay Selim Bey'in emrine vererek Petrovsk'a göndermişti. Muzaffer 15'inci Piyade Tümeni büyük bir düzen ve disiplin içinde bando eşliğinde saat 16.30'da Petrovsk'un büyük caddesinden geçerek konaklayacağı güneydeki kışlalara gitmişti. 6 Kasım'da cereyan eden çarpışmalarda ayağından yaralanan 15'inci Piyade Tümen Komutanı Süleyman İzzet Bey de 9 Kasım'da Petrovsk'a gelerek kendisi için hazırlanan eve yerleşmişti.⁴⁷

Ancak Petrovsk'un kurtarılmasından sonra 15'inci Piyade Tümeni Komutanı Süleyman İzzet Bey'i ziyarete gelen Kuzey Kafkas Komutanı Yusuf İzzet Paşa, Osmanlı Hükûmetinin İngilizlerle mütareke yaptığını, bir İngiliz filosunun Karadeniz'e girdiğini, kabul edilen mütareke koşullarına göre Brest-Litovsk Muahedesi dışında işgal edilen Kafkasya'daki Türk kuvvetlerinin çekileceğini, bazı subayların kendileri isterse üç senelik bir kontrat ile Kafkasya'da kalmasına müsaade edileceğini bildiriyordu.

10 Kasım 1918 günü 107'nci Kafkas Alayı Kumterkale'ye, 38'inci Piyade Alayı Tarki köyüne, topçular Atlıboyn köyüne gönderilirken Petrovsk'ta yalnız 56'ncı Piyade Alayı ile 53'üncü Çeçen ve 43'üncü Dağıstan Süvari Birliği bırakılmıştı.

Bu sırada güneye giden 41 düşman gemisinin Boynak hizalarında durarak buraya bir çıkarma yapılması tehlikesinin belirmesi Kuzey Kafkas Komutanlığı karargâhı ile bu bölgedeki halkı telaşlandırmıştı. Bu olay karşısında Kuzey Kafkas Komutanlığı Boynak'taki cephe ve malzemenin hemen taşınmasını emretti ise de akşama kadar bir olay görülmedi.

Dağıstan toprakları, 8 Kasım'da Petrovsk'un kurtarılmasıyla işgalci Biçerakov kuvvetlerinden temizlenmişti. Bu tarih aynı zamanda Türk kuvvetlerinin Kafkasya'yı tahliye etmeye hazırlandığı tarihti. Yani Türk askerinin sağladığı kısa süren güvenlik ortamında Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti, kökleşme ve müesseselerini oluşturma fırsatı bulamamış, Türk birliklerinin çekilmesinden sonra, bölge Çarlık yanlısı Denikin⁴⁸ kuvvetleriyle Kızıl Ordunun mücadele alanı hâline gelmiştir.⁴⁹

⁴⁶ age.; s.617.

⁴⁷ Yüceer; s.157.

⁴⁸ Bolşevik Devrimi'nden sonra Çarlık yanlısı generallerden olan Anton İvanoviç Denikin, Kuban ve Kuzey Kafkasya'da kuvvet oluşturarak müttefiklerin yardımıyla Karadeniz'in kuzey

4. Mondros Mütarekesi Hükümlerinin Kuzey Kafkasya'da Uygulanması ve Kuzey Kafkasya'nın Tahliyesi

Osmanlı Devleti'nin Kafkasya cephesindeki başarılarına rağmen 1918 yılı Eylül ve Ekim aylarında Filistin ve Irak cephelerindeki durumu çok kötü idi. Bunun dışında müttefiklerin de durumu parlak görünmemekteydi. Bulgaristan ve Almanya'nın savaşa son vermek amacıyla İtilaf devletleri nezdinde giriştikleri barış çabaları üzerine Osmanlı Devleti de mütareke arayışlarına başlamıştı.

İtilaf devletleri ile Osmanlı Devleti arasında mütareke görüşmeleri 27 Ekim'de Limni Adası'nın Mondros Limanı'ndaki Agamemnon zırhlısında başladı. İngilizler 25 maddelik bir mütareke projesi hazırlayarak görüşmelere gelmişlerdi. İngilizlerin bu mütareke projesine göre Boğazlar, bütün demir yolları, Kilikya⁵⁰ ve önemli stratejik noktalarının işgali ile bütün Kafkasya, Elviye-i Selâse (Kars, Ardahan ve Batum) de dâhil olmak üzere tahliye edilerek doğuda Osmanlı Devleti'nin 1914 sınırları öncesine dönmesi öngörülmekte idi. İngilizler Osmanlı heyetine ağır gelen bu şartlarda ısrar edince Osmanlı delegasyonu durumu Babıaliye bildirmişti. Babıaliden alınan 29 Ekim tarihli telgrafta “*Üç sancağın (Batum, Kars ve Ardahan) sulh kararlaşıncaya kadar bizde kalmasına gayret ediniz.*” deniyordu. Ancak Osmanlı Devleti'nin mütarekeyi imzalamaktan başka bir seçeneği yoktu. Sonunda ufak değişikliklerle İtilaf devletlerinin mütareke taslağı kabul edilerek 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanmıştı.⁵¹

Mütareke'nin 11'inci ve 15'inci maddeleriyle Kuzeybatı İran'da ve Kafkasya'da bulunan Osmanlı birliklerinin bu bölgeleri tahliye etmeleri bir emrivaki olarak kabul ettirilmiştir. Aynı zamanda 11'inci maddeye ek olarak verilen nota ile Brest-Litovsk'la kazanılan Elviye-i Selâse de Türkiye'den koparılıyordu. Mütareke hükümlerini bozarak ve aşarak yapılan bu ihlaller ileride Türkiye'yi paylaşmaya yönelik daha büyük haksızlıkların yapılabileceğinin ilk göstergesi niteliğinde idi. Batum ve Bakü'yü İtilaf devletlerinin bölgeye en yakın üyesi olan İngilizlerin işgal etmesi yakın bir ihtimaldi. Böylece Osmanlı Devleti “Kafkas İslam Ordusu”nun harekâtıyla Kafkasya'da elde ettiği avantajları yitirdiği gibi Elviye-i Selâse'yi de boşaltmak zorunda kalacaktı. Bu şekilde İngilizler Osmanlı Devleti'nin üstün

sahillerinde taarruza başlamış ve meydana getirdiği büyük ordu ile Kuzey Kafkasya'da bulunan Bolşevik kuvvetleri yenilgiye uğratmıştır. A. Muhtar Ataç; *Rusya Tarihi-Türkler ve Komşularıyla Münasebetleri*, Gnkur. Basımevi, Ank., 1952, s.255.

⁴⁹ age.; s.158.

⁵⁰ “Kilikya'nın sınırları için farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazılarına göre bölge Adana ve Mersin vilayetlerini içine alır ve 40.000 km²'ye ulaşır. Diğer bir görüşe göre ise Tarsus Çayı ile Seyhun ve Ceyhun nehirlerinin suladığı ve bugün Çukurova denilen 5.000 km²lik üçgendir. 1918-1919 yıllarında Fransa Hükümeti Kilikya için “Ermenistan” tabirini kullanmıştır. Clemenceau Suriye ve Kilikya için “Suriye ve Ermenistan Yüksek Komiseri” unvanıyla Georges Pico'tu idareci tayin etmiştir.” Yahya Akyüz; *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1975, s.120, 123.

⁵¹ Mustafa Sarı; *Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2014, s.168-169.

olduğu tek cephe olan Kafkasya Cephesi'nden, savaşmadan Osmanlı birliklerini uzaklaştırarak bölgenin kontrolünü ellerine geçirmişlerdi. Diğer taraftan büyük çoğunluğu Türk ve Müslüman olan Elviye-i Selâse'den Türk birlikleri çekilmek zorunda bırakılarak Ermenilere de yeni ufuklar açılmış oluyordu.⁵²

30 Ekim 1918 günü İtilaf devletleri ile Mondros Mütarekesi imzalandığı zaman 15'inci Piyade Tümeni; 36'ncı Kafkas Tümeni, 107'nci Kafkas Alayı ve bir dağ topçu taburu da emrinde olduğu hâlde Kuzey Kafkasya'da Petrovsk'un ele geçirilmesi ile uğraşmaktaydı. Sadrazam ve Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa imzalı 26 Ekim 1918 tarihli bir emirle "*Kafkas İslam ve Kuzey Kafkas Ordularının lağvedildiği, isteyen zabıt ve efradın ilgili hükümetlerin (Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya) hizmetinde kalabilecekleri*" bildiriliyordu. Ayrıca Petrovsk bölgesinde bulunan 15'inci Piyade Tümeninin süratle bölgeyi terk etmesi isteniyordu.⁵³

Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya'daki birliklerin tahliyesi için 21 Ekim'de emir verilmiş, 27 Ekim'de ise Kuzey ve Güney Kafkasya (Kafkas İslam Ordusu) Orduları lağvedilmiş, Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya'daki birlikler 9'uncu Ordunun emrine verilmişti. 29 Ekim tarihli emir ile Kuzey Kafkasya'nın tahliyesinin 24 Ekim tarihinde başlatılması planlanmış ve altı hafta içinde Kafkasya'nın Brest-Litovsk Antlaşması haricinde işgal olunan yerlerin tahliyesi istenmişti. Yani 4 Aralık'ta tahliyenin bitirilmesi hedeflenmişti.⁵⁴

1 Kasım 1918 tarihinde 9'uncu Ordu Komutanlığından İslam Ordusu Komutanlığına gönderilen bir emirde nerelerde Osmanlı birliklerinin kaldığı soruluyor ve gönderilecek malzeme ve askerın şimendüferle nakli, bu mümkün olmazsa Akstafa-Dilcab-Karakilis yolu ile sevklerinin uygun olacağı bildiriliyordu. Ayrıca tahliye sırasında birliklerin toplu hâlde bulundurulması, ahali ve araziye en küçük bir zarar verilmemesi, inzibat ve düzene çok dikkat edilmesi konusunda gerekli emirlerin verilmesi isteniyordu.⁵⁵

8 Kasım 1918 tarihinde Kuzey Kafkas Ordusu Komutanlığına ve 15'inci Piyade Tümeni Komutanlığına çekilen bir telgrafta Brest-Litovsk Antlaşması dışında işgal edilen Kafkasya'nın 24 Ekim 1918 tarihinden itibaren altı hafta içinde tahliyesi emredilmekte idi. Azerbaycan'daki şimendüfer sayısı bütün Osmanlı birliklerinin birden nakli için yeterli olmadığından ilk önce en uzak bulunan Petrovsk cephesindeki birliğin nakline başlanması gerekmekteydi. Özellikle Bakü'nün tahliyesi için önce bu nakliyatın yapılması çok önemli idi. 15'inci Piyade Tümenin naklini müteakiben Bakü ve diğer yerlerdeki askerın önce Kazan mıntikasına nakline başlanacak ve 15'inci Piyade Tümenini Batum'a götüren trenler daha sonra diğer kıtaatı götüreceklerdi. Dolayısıyla 15'inci Tümen ve Petrovsk

⁵² Yüceer; s.160.

⁵³ Erşan; s.143.

⁵⁴ Sarı; s.178. aga.; Kol.: BDH, Kls.: 3826, Dos.: 35, Fih.: 7-6.

⁵⁵ aga.; Kol.: BDH, Kls.: 3826, Dos.: 35, Fih.: 7-6.

cephesinde bulunan diğer Osmanlı birliklerinin derhâl nakline başlanması isteniyordu. Harbiye Nezaretinin 26 Ekim 1918 tarihli emrine göre Kuzey Kafkasya'da veya Azerbaycan'da hizmet etmek isteyenler kalacaktı.⁵⁶

Kuzey Kafkas Ordusu Komutanı Yusuf İzzet Paşa'nın birliklerin taşınması konusundaki olumsuz tavrına rağmen 15'inci Tümen Komutanı Süleyman İzzet Bey taşınma hazırlıklarına başlamıştır. Biçerakov kuvvetlerinin çekilirken tahrip ettikleri demir yolu onarılmış ve Petrovsk'ta ele geçirilen lokomotif ve vagonlar kullanılabilir duruma getirilmeye çalışılmıştır. 15'inci Piyade Tümeninin trenle taşınacak mevcudu 190 subay ve 4.811 erdi. Silah ve mühimmat da beraber götürülecekti. Ancak 16 Kasım 1918 günü 15'inci Piyade Tümeninin Bakü ve civarındaki 5'inci Kafkas Tümeni ile irtibatı kesildi.

Bu sırada yani 20 Kasım günü Harbiye Nazırı ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Ferik Cevat imzasıyla gelen şu emir Azerbaycan'daki Osmanlı Komutanı Mürsel Bey'e ve Kuzey Kafkas Komutanı Yusuf İzzet Paşa'ya tebliğ edildi:

“Devletin vaziyet-i siyasiyesi Azerbaycan'da ve Kuzey Kafkasya'da bulunan kıtaat-ı Osmaniye'nin süratle memalik-i 'Osmaniye'ye nakillerini katiyen icab ettiriyor. Evvelce verilen emir mucibince bilumum kıtaatin sürat-i nakilleri memleketin selameti namına elzemdir. Bu emri aldığınızı seri bir vasıtayla Harbiye Nezaretine bildirmenizi rica ederim.”

Bunun üzerine Yusuf İzzet Paşa 15'inci Piyade Tümeninin 22 Kasım'dan itibaren nakliyatına başlanacağını, bunun için ilave vagonlara ihtiyaç duyulduğunu Azerbaycan Ordu Komutanlığına bildirdi.⁵⁷

Bu arada Azerbaycan ordusunda bulunan Osmanlı subay ve askerleri İngilizler için problem oluşturmaya devam ediyordu. Bakü'deki İngiliz Kuvvetleri Komutanı General Thomson İtilaf devletlerinin rıza göstermediğini gerekçe göstererek Azerbaycan ordusunda hiçbir Osmanlı subay ve askerinin kalmamasını, 20 Kasım'da Nuri Paşa'dan talep etmişti.⁵⁸

Harbiye Nezareti 26 Ekim 1918 tarihli isteyen subay, astsubay ve erlerin Azerbaycan ordusunda hizmet etmelerine izin veren emrini,⁵⁹ 23 Kasım 1918 tarihli bir emir ile kaldırmıştı. Buna göre Kuzey ve Güney Kafkasya'daki bütün subay, astsubay ve erler iki ay içinde 9'uncu Orduya katılacaklar, katılmayanlar hakkında yasal işlem yapılacaktı. 9'uncu Ordu Komutanlığı katılma müddeti sonunu da 30 Aralık 1918 olarak belirlemişti. Bu durumda 5'inci Kafkas Tümeni de Türkiye'ye dönecekti.⁶⁰

Ancak Harbiye Nezaretinin bu emrine rağmen Kafkas İslam Ordusu Komutanı Nuri Paşa, bir kısım Osmanlı subay ve erinin Azerbaycan ordusunda kalarak her türlü duruma karşı Azerbaycan'ın varlığı için

⁵⁶ aga.; Kol.: BDH, Kls.: 3828, Dos.: 41, Fih.:010-02; Dos.: 41, Fih.: 019-02.

⁵⁷ Erşan; s.144-145.

⁵⁸ Sarı; s.183.

⁵⁹ aga.; Kol.: BDH, Kls.: 3828, Dos.:41, Fih.: 010-02.

⁶⁰ Kir; s. 641. aga.; BDH, Kls.: 3828, Dos.: 41, Fih.:38-03.

çalışmasını ve muhaberede kullanılmak üzere bir telsiz telgraf hattının kurulmasını istemiştir.⁶¹

5'inci Kafkas Tümeni Komutanı Mürsel Paşa Kuzey Kafkasya'daki Osmanlı kuvvetlerinin 21 Kasım 1918'de nakline başlanarak son kafilenin 26 Kasım 1918'de Balaçari'den geçeceğini İngiliz General Thomson'a bildirmişti. Kuzey Kafkas Komutanı Yusuf İzzet Paşa da 15'inci Piyade Tümen Komutanlığına gönderdiği emirde "Şimali Kafkasya'da bulunan bilumum Osmanlı zabitan ve efradına Türkiye'ye avdet edilmesi emri verildiğini, 20 Kasım günü Kuzey Kafkasya Hükûmeti Cumhuriyesi ordusunun kâmilen yerli zabitan kumandasına tevdi edileceğini" bildiriyordu. Ayrıca Kuzey Kafkasya mintikasında bulunan zabitan ve efradı taşıyacak trenlerin en sonuncusunun 3 Aralık akşamı Balaçari İstasyonu'ndan geçmiş bulunacağını da ilave ediyordu. Bundan dolayı Kuzey Kafkasya Hükûmeti emrinde kalmaya talip olan subay ve askerinin tamamı 15'inci Kolorduya iade edildi.⁶²

Nakilde kullanılacak olan Manas Köprüsü, tek vagonların geçişine müsait hâle getirildiğinden 15'inci Piyade Tümeninin nakline 21 Kasım 1918'de başlandı. Son tren 29 Kasım 1918'de Balaçari'den geçmiş ve Kuzey Kafkasya İngilizlerden bir zorluk görmeden tamamen boşaltılmıştır. 15'inci Piyade Tümeni birlikleri trenlerle Azerbaycan içinde ve Batum istikametinde hareket hâlindeydi. Kuzey Kafkasya'da faaliyet gösteren 36'ncı Kafkas Tümeni birliklerinden dağ topçu taburu, 1 Aralık 1918'de hareketle Kars'a gideceği yerde yanlışlıkla Batum'a giderken 107'nci Kafkas Alayı Gence'den Kars'a, 106'nci Kafkas Alayı ise Akstafa'dan Kars'a hareket etmiştir.

26 Kasım 1918'de Derbent'ten hareket eden 15'inci Tümen karargâhı, dokuz günlük bir tren yolculuğundan sonra, 4 Aralık 1918'de Gürcistan'ın son istasyonu Natali'ye gelebildi. Böylece Kuzey Kafkasya'daki Türk birliklerinin tahliyesi tamamlanmış oluyordu.

Kuzey Kafkasya'daki harekâtı gerçekleştiren 15'inci Piyade Tümeni Aralık ayı başlarında geldiği Batum'dan 29 Aralık'ta ayrılarak vapur yokluğundan dolayı Samsun'a gitmek üzere yürüyüşe geçmiştir.⁶³

Osmanlı Devleti içinde bulunduğu zor savaş koşullarına rağmen askerlerini yüzlerce kilometre uzak mesafelere (Örn. Petrovsk-Akstafa demir yolu 795 kilometredir.) sevk etmiş ve Kuzey Kafkasya'nın tahliyesini kısa bir süre içinde tamamlamıştır.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda Kuzey Kafkasya'da izlediği siyasetin şekillenmesinde Rusya'da meydana gelen Bolşevik Devrimi önemli bir rol oynamıştır.

İhtilalden sonra Lenin'in 3 Aralık 1917 tarihinde yayımladığı bildiride Rusya ve bütün dünya Müslümanları için geniş bir özgürlük vadedilmiş

⁶¹ aga.; Kol.: BDH, Kls.: 3826, Dos.:35, Fih.: 7-78.

⁶² Erşan; s.146. aga.; Kol.: BDH, Kls.: 3826, Dos.: 35, Fih.: 7-160.

⁶³ Kir; s.642.

olmasına rağmen Kafkasya halkı buna inanmamış ve Kafkasya'nın bağımsızlığı için mücadeleye devam etmişlerdir. Bunun için irki, tarihî ve dinî bağlar bakımından kendilerine yakın buldukları Osmanlı Devleti'nden yardım istemişlerdir. Osmanlı Devleti de Birinci Dünya Savaşı'nın zor şartlarına rağmen Kafkasya halkına yardım elini uzatmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Kafkasya siyasetindeki en önemli etken kuşkusuz Enver Paşa'nın bu bölgeye gösterdiği ilgi olmuştur. Özellikle savaşın sonlarına doğru güney cephelerini ihmal ederek Kafkasya'ya öncelik vermiştir. Bu doğrultuda oluşturulan "Kafkas İslam Ordusu"nun Kafkasya Harekâtı ile Azerbaycan Cumhuriyeti ve Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ön ayak olunmuştur. Kuzey Kafkasya Harekâtı'nı yapmakla görevlendirilen 15'inci Piyade Tümeni Derbent, Petrovsk ve Tarki Dağı muharebelerinde üstün başarılar göstermiş ve Albay Biçerakov komutasındaki düşman kuvvetleri Dağıstan topraklarını terk etmek mecburiyetinde kalmıştır.

Enver Paşa'nın tüm çabalarına rağmen Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti bölgeden çekilmiş ve Kafkasya, İtilaf devletleri arasında bir nüfuz mücadelesi alanı olmaya devam etmiştir.

KAYNAKLAR

Arşiv

Gnkur. ATASE D. Bşk.lığı Arşivi / Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu:

BDH, Kls.: 3826, Dos.: 35, Fih.: 7-78.

BDH, Kls.: 3826, Dos.: 35, Fih.: 7-160.

BDH, Kls.: 3828, Dos.: 41, Fih.: 38-03.

BDH, Kls.: 3828, Dos.: 41, Fih.: 010-02.

BDH, Kls.: 3828, Dos.: 41, Fih.: 019-02.

BDH, Kls.: 3826, Dos.: 35, Fih.: 7-6.

BDH, Kls.: 3822, Dos.: 17, Fih.: 31-7, 7a.

BDH, Kls.: 3822, Dos.: 17, Fih.: 31-17.

BDH, Kls.: 3822, Dos.: 17, Fih.: 31-6.

Kitaplar

AKYÜZ, Yahya; *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1975.

ATAÇ, A. Muhtar; *Rusya Tarihi-Türkler ve Komşularıyla Münasebetleri*, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1952.

BELEN, Fahri; *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi-1918 Yılı Hareketleri*, V. Cilt, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1967.

BERKUK, İsmail; *Büyük Harpte Şimali Kafkasya'daki Faaliyetlerimiz ve 15. Fırkanın Harekâtı ve Muharebeleri*, 93 Sayılı Askerî Mecmua'nın 35 Sayılı Tarih Kısmı, İstanbul Askerî Matbaa, 1934.

ERŞAN, Mesut; "*Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Kafkasya Siyaseti*", Sekizinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I, Gnkur. ATASE Yay., Ank., 2003.

KIR, Naci; *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Kafkas Cephesi, 3 ncü Ordu Harekâtı*, C II, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1993.

KURAT, Akdes Nimet; *Türkiye ve Rusya-XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşı'na Kadar Türk- Rus İlişkileri (1798-1919)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011.

SARI, Mustafa; *Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2014.

YEĞİN, Süleyman İzzet; *Birinci Dünya Harbi'nde Azerbaycan ve Dağıstan Muharebelerinde 15. Piyade Tümeni*, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yay., Ankara, 2006.

YÜCEER, Nâsır; *I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusunun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı*, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yay., Gnkur. Basımevi, Ankara, 1996.

Tezler

ERŞAN, Mesut; *Birinci Dünya Harbi'nde Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya Siyaseti*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 1995.

Sürelî Yayınlar

Atı, 8 Mart 1918.

İkdam, 23 Temmuz 1918.